

Metoda etnologije i hierologije.¹

Dr. A. Gahs.

SUMMARIUM.

Ethnologiae et hierologiae methodi.

Conspectus historiae hierognoseos monstrat gravitatem recentissimae periodi (ab anno 1859.) pro hierologia ejusque methodo, de qua porro resultatus objectivi totius hierognoseos pendent. I. Ut habeatur historia pragmatica facti religiosi, historiae, praehistoriae, ethnologiae data documentalia in unam integritatem liganda sunt. Cum gentes, quas primitivas appellant, quaeque obiectum ethnologiae praecipuum efficiant, principaliter culturis praehistoricis addictas esse constet, gravissima pro hierologia quaestio ordinis temporalis suarum culturarum (chronologiae relativae) evadit. Exponuntur principia veteris »methodi« psychologico-evolutionisticae pro solvendo hoc problemate atque adducuntur ejusdem »methodi« applicandae exempla ex ethnologia Asiae septentrionalis. Quae principia, cum rebus adversentur neque ullam factorum historicorum rationem ducant nihili esse monstrantur.

II. Exponuntur et probantur principia recentioris methodi culturo-historicae. Quoniam autonoma (interna) evolutio alicuius culturae in quocumque loco sine documentis scriptis, quibus gentes, quas primitivas appellant, egent directe probari nequit, investigandi prius sunt nexus culturarum historico-genetici in spatio. Sunt certa criteria talium nexuum atque ab scientia linguarum abunde probantur. Quorum criteriorum recta applicatio efficit, ut invenire possimus »orbis culturae« (Kulturkreis) id est culturas specificè determinatas. Ex situ geographico variorum orbium culturae in uno continente etiam eorum ordo temporalis (chronologia relativa) obiective stabiliri potest. Comparatione omnium affinium »orbium culturae« in omnibus continentibus ad universalem historiam culturae et hoc ipso etiam religionis gentium primitivarum perveniri datur. Resultatus, qui adhuc adepti sunt pulcherrime cum inventis praehistoricis concordant eoque efficitur ut ethnologia et praehistoria cum historia documentalì connectantur ut ex adiacente tabella comparativa perspicuum est. Ex omnibus apparet quanti scientia ethnologiae sit pro hierognosi.

¹ Ovaj članak je izraden na osnovi predavanja, što ga je pisac održao u »Ethnologisch-religionswissenschaftlicher Kurs für die Länder von Mittel- und Osteuropa«, St. Gabriel-Mödling bei Wien, 17.—20. srpnja 1923. (isp. Bog. Sm. XI. br. 4. str. 362. ss.).

Iskustvo je pokazalo, a dade se lako i razumjeti, da u tretiranju religijskih pitanja subjektivni elemenat može doći do većeg ili manjeg upliva. Ako imamo pred očima svrhu i razdiobu znanosti religija (hierognoze, isp. Bog. Sm. XII. br. 1. str. 2.—9.), onda je sigurno, da taj upliv može biti u hierografiji redovito vrlo neznatan, a u hierozofiji vrlo velik. U hierologiji sve ovisi o metodi. Uistinu su upravo u njoj stvorili evolucioniste najveću zbrku i gotovo je diskreditirali najoprečnijim teorijama, a sve to poradi loše, odnosno nikakove metode. Tako su objektivne činjenice pretrpjele u hierologiji veću ili manju promjenu i defiguraciju pod uplivom subjektivnog elementa, koji je dolazio iz određene apriorne hierozofije. Ako dakle hierognoza hoće da dođe do objektivnih rezultata, onda u prvom redu mora u hierologiji pobijati upliv subjektivnog elementa, t. j. imati valjanu metodu, koju treba strogo i provesti. To se pitanje u etnologiji, a dosljedno i u hierologiji (isp. 1. c. 9.—10.), zadnjih godina veoma zaoštrilo, ali može se reći, da smo krizu već sretno prebrodili.

Od VI. v. pr. Kr., t. j. od najstarijih grčkih filozofa i historičara do danas povijest hierognoze dade se podijeliti u šest perioda. Prva ide do pojave kršćanstva (upoznavanje religija starog svijeta, tumačenje mitologije i politeizma). Druga do g. 500. posl. Kr. (polemika kršćanstva s poganstvom, napose s neoplatonizmom, kritika analogija). Treća do g. 1500. (otkrića u sjevernoj Evropi i centralnoj Aziji, polemika sa židovskim i arapskim filozofima). Četvrta do g. 1789. (obnova klasičnog poganstva i otkrića novih kontinenata, reformacija i racionalizam). Peta do g. 1859. (linguistička otkrića, agnosticizam i pozitivizam). Napokon šesta perioda ide do g. 1900., odnosno do danas (prehistorijska otkrića, iracionalizam i evolucionizam). O hierološkim pitanjima raspravljalo se u svim periodama. Ali za mnoga pitanja historijsko-psihološke interpretacije manjkala je u starijim periodama valjana podloga, t. j. pragmatička povijest religijskog fakta (isp. 1. c. 11.—12.). To vrijedi napose za pitanje o pravcu religijskog razvoja od najstarijeg oblika do dolaska kršćanstva, što je zanimalo filozofe, historike i teologe svih perioda. Nema dvojbe, da se narav i svojstva religijskog fakta mogu najbolje

upoznati na pravcu njegovog razvoja. Ali upravo u tu svrhu nužna je pragmatička povijest religije u rodu ljudskom, što sačinjava prvi dio moderne hierologije. Međutim na to se moglo ozbiljno pomišljati tek u zadnjoj periodu, nakon velikih otkrića etnologije, lingvistike i prehistorije. Ali u isto vrijeme uvukao se u etnologiju i hierologiju apriorni, skroz subjektivni elemenat evolucionizma, koji je jalovim diletantizmom cijeli posao zavukao za punih 50 godina.

Godina 1859. vidno markira početak nove periode. U tu naime godinu pada sedam važnih događaja i publikacija. Osniva se »Société d' Anthropologie de Paris«, a Ch. Darwin publicira djelo »On the Origin of Species by means of Natural Selection«. Engleski geolog Sir Charles Lyell potvrđuje prehistorijski (diluvijalni) karakter iskopina, napose artefaktâ, francuskog učenjaka Boucher de Perthes-a u dolini Somme. U Njemačkoj objelodanjuje Th. Waitz djelo »Anthropologie (kulturalna = etnologija!) der Naturvölker«, a otac njemačke etnologije A. Bastian prvu svoju studiju »Der Mensch in der Geschichte«. M. Lazarus i H. Steinthal osnivaju »Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft«, dok je A. Kuhn već osam godina prije osnovao »Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung«, a godinu dana prije »Beiträge zur vergleich. Sprachforsch.« Napokon J. Oppert u djelu »Expédition scientifique en Mésopotamie« fiksira čitanje klinovog pisma, a sedam će godina kasnije Nijemac R. Lepsius definitivno ustaliti čitanje hieroglifa. Sve to ponajprije označuje, da se etnologija potpuno otcijepila od (fizičke) antropologije, s kojom je bila u petoj perijodi združena, i priklonila lingvistici i historiji, svojim naravnim saveznicima. Daskora preuzimaju Francezi vodstvo u antropolog. (prehistoriji), a Nijemci u etnolog. (i lingvistici), dok Englezi nastoje zadržati jedinstvo antropolog. i etnologije (isp. I. c. str. 10.) i gajiti obje znanosti jednako. Napokon velikom saradnjom podupriješe etnološka istraživanja Amerikanci i Rusi. Ali u svim zemljama prešao je u etnologiju iz prethodne zajednice s antropologijom evolucionistički princip koji je iza g. 1859. po Darwinovoj teoriji i po prenapetosti interpretaciji prehistorijskih otkrića došao do posvemašnjeg gospodstva u istraživanju kulturne povijesti. Taj princip stvorio je u općoj etnologiji, a napose u sociologiji i hierologiji, zlo-

glasnu i dugovječnu psihološko-evolucionističku »metodu«. Istom od g. 1900. otprilike počinju ovoj oponirati američki i njemački etnolozi. Ta je opozicija dovela do nove i prave kulturno-historijske metode, koju su sistematizirali i dosljedno aplicirali Nijemci. Ta metoda uistinu omogućuje izgradnju objektivne i pragmatičke povijesti religijskog fakta. Ipak je nužno, da se osvrnemo i na staru »metodu«, jer izvan kruga stručnih etnologa ima ona, a još više njezini »rezultati«, i danas mnogo pristaša.

I. Psihološko-evolucionistička metoda.

Za izgradnju jedinstvene povijesti religije u rodu ljudskom važno je prije svega pitanje: u kakovom odnošaju stoje prema dokumentarnoj historiji prehistorijski nalazi i t. z. primitivni narodi, koji tvore specijalno područje etnologije?

I. Danas ne može biti više nikakove sumnje, da su prehistorijski nalazi i autentični i uistinu pretpovjesni t. j. drevniji od najstarijih središta visoke kulture u Mezopotamiji i dolini Nila. To dokazuju geološki slojevi diluvija (pleistocena) i starijeg aluvija, u kojima su artefakti nađeni. Što više, upravo u Kaldeji, Elamu i Egiptu ispod najstarijih slojeva sa pisanim dokumentima počinju se nizati slojevi sa prehistorijskim nalazima. Geološki slojevi daju dakle odmah i relativnu kronologiju nalaza, i u tom stoji velika prednost prehistorije. Ali geološki slojevi po sebi ništa ne kazuju o snošaju nalaza u prostoru t. j. da li su se mlađi artefakti na svakom pojedinom mjestu neposredno razvili iz prethodnih starijih, ili su nastali samo na jednom mjestu, pa se onda poput kulturnog vala razlili preko predašnjih. Za to treba posebnih kriterija. Evolucioniste su to pitanje naprosto mimoišli i pretpostavili a priori, da se tu radi o neposrednom i opetovanom razvoju. Dalje: prehistorijski nalazi malo govore o duševnoj kulturi, napose o religiji, i to sve manje, što su stariji, a dvije najstarije periode, Chelléen i Acheuléen, šute o tom sasvim, jer nam ostaviše tek nešto obrađenog kamenja. To je i posve razumljivo, jer se same ideje i čuvstva ne dadu okameniti i u zemlji sačuvati. Ako dakle materijalna kultura i pokazuje u glavnom konstantni porast i razvoj na bolje, to nipošto ne slijedi, da je tim putem išla i duševna kultura. A ipak su evolucioniste i to tvrdili, da

održe svoju hipotezu, i konsekventno pretpostavili, opet a priori, paralelni razvoj materijalne i duševne kulture.

Ali kako onda da ispunimo za hierologiju kobnu prazninu, što je ostavlja prehistorija? Tu dolazi u pomoć etnologija. Danas je naime već sigurno, da t. z. primitivni narodi najvećim dijelom nijesu degenerirani stari kulturni narodi, nego stagnirani i konzervirani predstavnici prehistorijskih kultura. To najbolje dokazuje poredba njihove današnje kulture s prehistorijskim nalazima. Nadalje hipoteza degeneracije isključena je iz dva posebna razloga. Na području t. z. primitivnih naroda nema nigdje tragova kakove bitno više kulture. Naprotiv lingvistika pokazuje, da su stanoviti primitivni narodi do danas sačuvali jezične oblike i riječi, koje očituju stadij jezika stariji od najstarijih pisanih spomenika srodnih kulturnih naroda. A to znači, da su se današnji primitivni narodi otcijepili od svojih srodnika prije, nego li su ovi dosegli visoku kulturu. Prema tome nijesu je mogli niti donijeti u svoju današnju postojbinu. Ovim jakim dokazima istupio je u zadnje doba P. W. Schmidt (n. pr. *Der Ursprung der Gottesidee*, str. 11.—15.), stručnjak u etnologiji i lingvistici, pa je uistinu danas jedva moguće ozbiljno braniti hipotezu degeneracije. Uostalom stagnacija primitivnih naroda nije ni tako nerazumljiva. Evo, što pokazuje prehistorija. Svršetak neolitika, a početak bakrenog doba, odnosno pisanih spomenika, pada n. pr. u Mezopotamiji i dolini Nila između 50. i 40. v. pr. Kr., na Kreti i grčkim otocima, u Maloj Aziji i na Siciliji između 30 i 25. v., u srednjoj i zapadnoj Europi između 25. i 20. v., a u Tesaliji istom oko 15. v. pr. Kr. (isp. J. de Morgan, *Les Premières civilisations*, str. 337. i R. Dus-saud, *Les civilisations préhelléniques*, pl. XIII.). Ako su se dakle na ovom razmjerno malom prostoru mlade kulture mije-njale tako nejednako i sporo, onda su se na ogromnom terito-riju i u pojedinim izoliranim predjelima Afrike, Azije, Oceanije i Amerike mogle očuvati i mnogo starije kulture još kakovih 30 vijekova t. j. do danas. Ima nadalje i drugih, izvanjskih i unutarnjih faktora, koji su takovu stagnaciju poduprli (isp. P. W. Schmidt, *Der Mensch aller Zeiten*, str. 51.—63.).

Tako nam dakle pretežni dio primitivnih naroda pred-očuje prehistorijska vremena, i to u punom životu duševne i ma-terijalne kulture. Etnologija daje meso na kostur prehistorije

i ulijeva cijelom organizmu dušu, a obje znanosti zajedno sa lingvistikom, odnosno s lingvističkom paleontologijom izgrađuju povijest kulture, a napose i religije, najvećeg dijela čovječanstva i najstarijih vremena. Tu povijest dokumentarna historija nužno pretpostavlja i na nju se nadovezuje s relativno malenim područjem i malenim brojem vijekova. Odatle se vidi posebna važnost etnologije za hierologiju.

Ali odmah treba konstatirati i veliku poteškoću, kojom se ima etnologija da bori. Sve kulture primitivnih naroda danas su kao u jednoj ravni, jedna kultura do druge. Kako su dakle na pojedinim mjestima zemlje nastale i kojim kronološkim redom? Jasno je, da u pitanju relativne kronologije stoji etnologija gore od prehistorije. Možda bi tko god htio problem riješiti tako, da pojedinačno ispoređuje prehistorijske i današnje primitivne kulture, pa ustanovivši srodne kulture odredi njihov vremenski slijed prema prehistorijskim slojevima. To se ne može naučno opravdati. Ponajprije prehistorijski nalazi pojedinih, pogotovo najstarijih perioda ne dostaju za takovu porredu. Nadalje se ne može reći a priori, da su se sve prehistorijske kulture istim vremenskim slijedom proširile ili nastale u svim dijelovima zemlje. Napokon tko će prosto pretpostaviti, da su t. z. primitivni narodi od vremena diluvija i starijeg aluvija do danas ostali sasvim nepomični? Ne preostaje dakle drugo, nego da prehistorija i etnologija, svaka za sebe, riješe pitanje snošaja u prostoru i vremenu svojih kultura, pa onda konačne rezultate da isporede. Budući da je prehistorija dosta brzo veći dio svoje zadaće riješila, ostalo je na etnologiji, da kaže svoju. I tu se pokazala na djelu i u potpunom svjetlu psihološko-evolucionistička »metoda«.

2. Pretpostavljajući životinjsko podrijetlo čovjeka s obzirom i na dušu i na tijelo evolucioniste su smatrali sve primitivne narode (i prehistorijske i današnje) jednoličnom masom bez individualnih osobina. Ta se masa, po njihovu, morala da uvijek i svuda kulturno razvija sasvim samostalno, jednolično i nužno odgovarajući unutarnjim potrebama i vanjskim podražajima. Modifikacije u razvoju mogla je uvjetovati jedino različnost geografske okoline. Sam razvoj morao se da kreće u smjeru neprestanog napretka, dakle odozdo gore, a k tome i paralelnog napretka duševne i

materijalne kulture. A. Bastian naziva »Elementargedanke« onu bitnu jednakost ljudske duše i njezinih potreba, kojima jednolično reagira na vanjske podražaje, a »Völkergedanke« one modifikacije uslijed geografskih razlika. Ako se sada dobro promotre pojedini elementi kulture i njihovi razni oblici, što ih pruža etnografija, može se lako stvoriti shema razvoja »odozdo gore«. Sve, što je manjkavo, nezgrapno, surovo, brutalno i odurno, doći će na početak razvoja. Svaki porast bilo materijalne bilo duševne kulture i svaki savršeniji oblik pojedinog kulturnog elementa označuju kao višu stepenicu kulture uopće, a prema tome tvrde, da je to kasnija i mlađa perioda. Mnogo ovisi o tome, da znadeš upoznati prijelazne oblike i uživiti se u cijeli proces nastajanja i razvijanja. U tu svrhu treba nešto »primitivne« psihologije i mašte. Na taj način dadu se povezati svi oblici svih kulturnih elemenata kao karike u lancu i razlučiti kulturne periode, odnosno njihov vremenski slijed. Međutim, jer je razvoj morao da bude svuda isti, to u glavnom dostaje, da ga upoznaš na jednom tipičnom primjeru. Ali može se dogoditi, da se u određenom kraju, koji bi mogao u tu svrhu poslužiti, kakav nužni prijelazni oblik sasvim izgubio ili zatro iz nepoznatog uzroka. Tada je slobodno uzeti taj oblik iz bilo kojeg kraja svijeta, a to opet zato, jer razvoj mora da je bio svuda isti.

Da sve to nije bajka, nego kruta zbilja, evo primjera sa područja, koje mi je potanje poznato, iz etnologije naime sjeverne Azije. Prelazim preko obrađivanja materijalne kulture, gdje pružaju primjere takove »metode« n. pr. N. Haruzin (Istorija razvitija žilišća... Moskva 1896.) i A. Czaplicka (The Turks of Central Asia... Oxford 1918., napose str. 103. ss.). Promotrimo поближе dva primjera iz same hierologije. W. Bogoras u djelu »The Chukchee« (The Jesup North Pacific Expedition, vol. VII. New-York—Leiden 1909.) piše za uvod u poglavlje o religiji ovo: »Kad sam proučavao religijske ideje Čukča, stvorio sam si pomalo jednostavnu teoriju o prvom razvoju religijskih ideja primitivnog čovjeka uopće Njezina vrijednost za mene je u tome, što mi je pomogla, kad sam na sistematski način grupirao materijal« Ta teorija glasi: početak razvoja mora da se uzme davno prije animizma, jer ovaj već pretpostavlja pojam ljudske duše. Početak je naime

bio u tome, da je »primitivni čovjek, svjestan vlastitoga života kao izvora djelovanja, sličan život i neku unutarnju silu (virtue) pripisivao svim predmetima prirode, što su ga okruživali i svojim djelovanjem njegovu pozornost na sebe svraćali.« To je podloga religijskih ideja, a iz nje se razvila mitologija, koja je izradila detalje tog pripisivanja života. Razvoj ide dalje kroz pet stadija, dok se ne pojavi ideja duhova, koji nijesu više vezani na predmete prirode. Sad se istom razvija ideja pokojnika, koji žive na drugom svijetu, dakle manizam. Mitologija i manizam stvaraju bogove itd. Kod Čukča »zauzimaju cijelu pozadinu ideje, koje pripadaju prvom stadiju.« Zato Bogoras posvećuje zlim i dobrim dusima pune 34 stranice. Sasvim na koncu spominje i Najviše Biće kao nešto sporedno, premda u zaključnoj rečenici mora da prizna, kako ovo posve odgovara »Gornjem Majstoru« kod susjednih Korjaka, koji je pravo Najviše Biće. Tako Bogoras. Dakle čisto apriorna klasifikacija, koja je sastavljena na jednom mjestu zemlje, može da zamijenjena opću pragmatičku povijest razvoja! S obzirom na Najviše Biće dosta je primijetiti, da ono danas kod Čukča samo još životari u starim mitima, dok animizam t. j. kult dobrih i zlih duhova prirode zaokuplja sav njihov život. Već ta prosta činjenica mogla bi preporučiti sasvim protivnu »grupaciju« i »jednostavniju« teoriju.

D. Carruthers u djelu »Unknown Mongolia« (London 1914., vol. I. str. 241.—256.) osjeća također potrebu, da najprije »ocрта stupnjeve religijskog napretka od fetišizma do teizma«. Ali njemu dostaju u svemu tri stadija. Prvi je »personalizam« koji se valjda malo razlikuje od animizma, jer Carruthers ne prestano govori o dusima. Ali važno je to, da su taj stadij prošli svi narodi »od Sibirije do Patagonije i od Laponije do Grčke«. U drugom su stadiju predmeti prirode opsjednuti od bogova. Napokon u trećem bogovi dobivaju hierarhiju, kojoj se ima također da zahvali, što se konačno razvija polako i ideja Najvišeg Bića. Uspomena na prijašnje niže bogove očituje se u idolima. Sad je Carruthers sav sretan, što može konstatirati, da su Urjanhajci u divnoj mješavini sačuvali sva tri stadija razvoja. Zato on tim redom izlaže njihove religijske ideje. Međutim kad se uzme u obzir, da su Urjanhajci sastavljeni od Jenisejaca, Samojedaa, Hakas-Kirgiza i Tatara — a Carruthers

to dobro znade! — onda ćemo se dakako manje čuditi mješavi vini njihove religije.

Vlastitu teoriju, koja stavlja na početak animizam, izradio je u uvodu rasprave o religiji i J. Abercromby (The Pre- and Proto-historic Finns . . . London 1898., vol. II. str. 151. do 153.). Ali iz gornja dva primjera može se već dostatno vidjeti i ispravnost prikaza psihološko-evolucionističke »metode« i sva njezina slabost.

3. Uistinu to nije nikakova znanstvena, a još manje historijska metoda. To je obično klasificiranje činjenica na temelju subjektivnog ocjenjivanja v r i j e d n o s t i kulturnih oblika, a to znači s obzirom na religijske oblike: pomiješati pragmatičku povijest i historijsko-psihološku interpretaciju, t. j. prvi i drugi dio hierologije, i hierozofiju. Na taj su način sva vrata otvorena skrajnjem subjektivizmu. Zato je napose u hierologiji i došlo do bezbrojnih teorija, a svi su radili po istoj metodi«. Malu sliku o tome pružaju Bogoras, Carruthers i Abercromby. Slično se dogodilo i u sociologiji, gdje je trebalo ocrtati stupnjeve napretka »od apsolutnog promiskuiteta do monogamije«. A to je sasvim razumljivo, jer se i uzlazni razvoj daje na više načina z a m i s l i t i, pogotovo u onim slučajevima, gdje nema razlike u unutarnjoj vrijednosti kulturnih oblika, kao n. pr. između okrugle i četverouglaste kuće ili između lunarne i solarne mitologije.

Nadalje iz generaliziranja »tipičnih« slučajeva, koje je u historijskom istraživanju nepodnosivo, vidi se, da su evolucioniste šutke usvojili načelo prirodoznanstvene metode: isti uzroci pod istim uvjetima mora da proizvedu iste učinke. Odatle dolazi, da evolucioniste nešto pretpostavljaju, što se faktično protivi činjenicama, a puštaju s vida, što uistinu postoji.

Tako ne stoji pretpostavka, da su t. zv. primitivni narodi jednolična masa bez individualnih osebina, napose bez slobodne volje, koja je glavni nosilac historijskih događaja. Mogao bih navesti sa svog užeg područja istraživanja bezbroj primjera i te kakovih individualnih razlika, intelektualnih i moralnih, i među narodima i među pojedincima istoga naroda, pače i među ženama. S tog gledišta oni su ljudi, kao i mi: imaju iste dobre i zle strane.

Posve je pretjerana pretpostavka o uplivu geografske okoline na kulturni razvoj. Jakuti su doveli i aklimatizirali konja onkraj polarnika, dok okolo njih Tunguzi, Jukagiri i Čukči goje samo sobove. Naprotiv daleko na jugu, u Sajan-skom gorju, dio Urjanhajaca, koji predstavlja turkizirane Samojeđe, bavi se samo stočarstvom sobova, dok okolo njih pravi Turci i Mongoli ostaju i danas tipični stočari konja. U Novoj Gvineji i Južnoj Americi mogu se naći prizemne kolibe u močvarnim dolinama, a sojenice na visokim gorama. A kako je to, da neki narodi imaju samo lunarnu, a drugi opet samo solarnu mitologiju, premda se mjesec i sunce vide jednako po cijeloj zemlji? Tu su historijski faktori po srijedi, ali na njih evolucioniste nijesu nikad uzeli obzira.

Kriva je također pretpostavka uzlaznog i paralelnog razvoja duševne i materijalne kulture. Tu su upali evolucioniste u zadnje doba u očite kontradikcije, koje su pokazale, da njihova kronologija nema nikakove vrijednosti. Tako proglašise centralne Australce, Polinezijce i t. zv. sjevero-zapadne Indijance (Tlingit, Haida i t. d.) »pranarodima«, i to poradi nekih nečudorednih socijalnih uređaba i nedostojnih religijskih ideja, premda je i njihov socijalni sistem i njihov panteon upravo starački kompliciran, i premda imaju svi, osim centralnih Australaca, relativno veoma visoku materijalnu kulturu. Uistinu su lingvistika i moderna etnologija dokazale, da su to najmlađi narodi. Naprotiv kad je A. Lang g. 1898. upozorio kolege, da Pigmejci, jugoistočni Australci i neki drugi narodi, koji zbilja imaju vrlo jadnu materijalnu kulturu, posjeduju razmjerno čiste religijske ideje, napose jasnu ideju Najvišeg Bića, i visoku etiku, onda ga htjedoše odbiti s »*antecedent improbability*«. Upravo smiješan postaje Goblet d'Alviella, kad na adresu A. Langa upravlja ovo emfatičko pitanje: »*Ma's pourquoi un producteur, plutôt que des producteurs nombreux et divers?*« (Croyances, Rites, Instrutions, T. II. str. 122.—123.). Dakle i protiv činjenica ima dokaza! Uistinu su opet lingvistika i moderna etnologija dokazale, da su baš ti narodi najstariji.

Napokon je sasvim nedokazana pretpostavka, da se kulturni razvoj na svim mjestima zemlje ili barem većinom ostvario samostalno. A tu se radi o vrlo važnoj stvari, koja daje polaznu točku za novu kulturno-historijsku metodu.

II. Kulturno-historijska metoda.

Ima tri mogućnosti, da se istumači nazočnost stanovitog kulturnog oblika ili cijelog kulturnog kompleksa na određenom mjestu: ili je tamo samostalno nastao ili je s drugog mjesta gotov donesen ili je produkt mješavine. Četvrte mogućnosti nema. Međutim treća mogućnost može se svesti na prvu i drugu. Ostaje dakle: ili »Elementargedanke« ili prijenos. A sada je važno ovo: gdje nema pisanih spomenika tu se faktično ostvarenje prve mogućnosti ne daje dokazati.

1. Naprotiv, ima objektivnih kriterija, kojima se sigurno može dokazati i bez pisanih spomenika prijenos, odnosno genetička srodnost kulturnih oblika ili kulturnih kompleksa, koji se danas nalaze na različitim mjestima. Odatle vrhovno načelo kulturno-historijske metode: najprije treba izlučiti i apstrahirati sve prijenose, odnosno ustanoviti sve genetičke veze kulturnih oblika u prostoru. Što nakon toga na određenom mjestu ostane, smije se smatrati autohtonim i »samorodnim«. Tako nam veze u prostoru odmah otkrivaju i (vanjske) uzroke postanka mnogih kulturnih oblika na stanovitom mjestu zemlje. Ali daleko veća važnost tih veza stoji u tome, što se iz geografskog položaja srodnih i nesrodnih kulturnih kompleksa može objektivno ustanoviti i njihov kronološki slijed. Napokon s genetičkim vezama u prostoru, i to u najvećim distancijama, treba da svuda već unaprijed računamo poradi toga, što nam povijest svih vremena govori o seobama i miješanjima naroda, i što je lingvistika uistinu već dokazala takove veze u najvećem opsegu. Svima je poznata velika arijska familija, koja se proteže od podnožja Himalaje do Islanda. Gotovo paralelno išla je nekoć kavkaska (alarodijska) familija: od Atlanskog Oceana (Baski) do Pamira (Veršini, koje u najnovije doba pribrajaju Kavkazijcima). Opsežna je i hamito-semitska porodica. Za njom opet ne zaostaju Bantu u Africi, koji broje preko 200 srodnih jezika. Velike vidike otvara A. Drexel dokazivanjem srodnosti sudanskog jezika Bornu sa starim sumerijskim (Anthropos, XIV.—XV. str. 215. ss.), pa onda s jedne strane sa Bantu, a s druge strane sa tibeto-birmanskim jezikom Rong (Semaine d'ethnologie relig., III. Sess. Comptes-rendu, str. 171. ss.). Više

od polovice duljine ekvatora obuhvata ogromno austričko stablo: od Madagaskara i podnožja Himalaje do Uskrasnog Otočja nasuprot obale Južne Amerike. Tu je vezu dokazao P. W. Schmidt, a broji među najveća lingvistička otkrića. Međutim je A. Conrady (Anthropos, XII.—XIII. str. 702. ss.) otkrio srodnost austričkih jezika sa tibeto-birmanskima (indo-kineskima). Ako A. Drexel potpuno dokaže svoju tezu o srodnosti Ronga sa Bantu, onda će centralna Azija biti lingvistički povezana gotovo sa svim kontinentima. U sjevernoj Aziji imamo silno altajsko stablo: proteže se od Tihog Oceana do Baltičkog mora i od Arktičkog Oceana do Sredozemnog mora. U Sjevernoj Americi velika familija Atapaska (Dene) danas je ras-trgana u tri nejednake grupe, koje su smještene na prostoru između Arktičkog Oceana i Meksikanskog zaljeva. A još je zanimivija familija Algonkin: nekoć je zauzimala gotovo cijelu obalu Atlantskog Oceana i središte Sjeverne Amerike, dok dva mala plemena još danas sjede posve izolirana u sjeverozapadnoj Kaliforniji na obali Tihog Oceana (F. Krause, Die Kultur der kalifornischen Indianer. Leipzig 1921., str. 2.). Napokon u Južnoj Americi tri velike porodice: Tupi, Karibi i Arovaci protežu se na sve strane, i to među sobom posve izmiješani.

S genetičkim dakle vezama u prostoru treba da računamo na svakom koraku, a to nijesu evolucioniste činili nikada. Ali s time je u svezi još nešto važno. Gdje ima seoba i miješanja naroda, odnosno kulturnih prijenosa, tu ima i kontaktnih ili miješanih kulturnih oblika. Na to se nijesu evolucionaliste također nikada obazirali, tražeći i gledajući svuda samo prijelazne oblike. Ako se pak dobro istraže genetičke veze u prostoru, onda se lako otkriju i miješani kulturni oblici, napose na granicama različitih kulturnih kompleksa. Može se uopće reći, da je najveći dio današnjih kulturnih oblika nastao miješanjem. A ima opet oblika, napose u mitologiji i religiji, koji se upravo ne dadu drukčije razumjeti. Tako n. pr. neke žrtve južnosibirskih Tatara, u kojima se očituje s jedne strane velika krvoločnost, a s druge strane strah pred proljevanjem krvi. Studije P. W. Schmidta o mitologijama Austronezijaca i jugo-istočnih Australaca pružaju u tom pogledu zanimivih stvari: n. pr. kod jednog te istog naroda

neki miti stanovito mitološko ili religijsko biće slave, a neki ga opet ruglu izvrgavaju. Na granicama područja četverouglaste kuće (s krovom na zabat) i okrugle ili šatorske kuće nalazimo u Africi kvadratične kuće, u Kaliforniji okrugle kuće s krovom na zabat, a u sjevernoj Aziji t. zv. balagane, koji izgledu, kao da bi se htjelo četverouglastu kuću izgraditi unutar šatorske kuće, ili kladare sa šest, osam i više uglova. Kulturne dakle veze u prostoru otkrivaju nam uzroke i mnogih neo-bičnih oblika, koji su nastali miješanjem. A proučavanje opet miješanih kulturnih oblika vodi nas do spoznaje dvaju dubokih tendencija primitivnih naroda: s jedne strane žilavi konzervativizam, koji ljubomorno čuva starinu, a s druge strane spremnost na kompromise, po kojima bi se htjeli nekako nagoditi i s novotarijama, pogotovo ako su im silom narinute. Za hie-rologiju je oboje od najveće važnosti. Kavkaski i sibirski narodi upravo vještački isprepliću svoje stare nazore s naukama kršćanstva, islama i buddhizma. Napokon su miješani oblici maleno, ali objektivno mjerilo i kronologije: svaka mješavina je mlađa od svojih komponenata. Tko bi dakle u miješanom obliku gledao prijelazan oblik, taj bi djelomično tražio uzrok starijeg elementa u mlađem, i to se evolucionistima već više-put dogodilo. Tako napose, kad su t. zv. četverorazredne so-cijalne sisteme Australije smatrali prijelaznim oblikom od ma-trijarhatskih razreda k patrijarhatskim klanovima.

2. F. Krause (l. c.) pruža dobar primjer, kako ozbiljan istraživač može zlo početi, a dobro svršiti. Počeo je naime s najboljom voljom, da n. pr. kalifornijske oblike stanova istu-mači samostalnim i unutarnjim razvojem prema uplivu geo-grafske okoline. Ali spomenuti tip okrugle kuće sa (četvero-uglastim) krovom na zabat, a i neki drugi tipovi nijesu mu išli u glavu. Zato se stade ogledavati po širokoj i prostranoj Sje-vernoj Americi, zaleti se pače i do sjevero-istočne Azije i uistinu nade posve sigurne kulturno-historijske veze u pro-storu. A te veze u prostoru otkriše mu jedan domaći, tri strana tipa, koji su u razno doba gotovi došli u Kaliforniju, i cijeli niz miješanih oblika, koji su ili u Kaliforniji nastali ili također gotovi tamo došli. Geografski položaj pojedinih oblika pokazao mu je i vremenski slijed, kojim su tudi oblici stanova prispjeli u Kaliforniju. Tako je unutar objektivnog

okvira genetičkih veza u prostoru i relativne kronologije mogao za ovo mjesto zemlje t. j. za Kaliforniju istražiti historijske, faktične uzroke postanka i razvoja pojedinih oblika, a onda i historijski, faktični smjer razvoja. To je dakle historijska metoda, koja jedina pristaje etnologiji, jer etnologija jest i ostaje historijska znanost, makar ne posjeduje pisanih spomenika. Ali ta metoda zabranjuje također svako generaliziranje, jer je vrhovno načelo svake historijske metode: voditi točan račun o svakoj pojedinoj činjenici. Razlog pak leži u glavnom nosiocu historijskih događaja, u slobodnoj ljudskoj — odnosno i Božjoj — volji.

Miješani oblici komplicirane kulture t. zv. sjevero-zapadnih Indijanaca (Tlingit, Haida i dr.) bili su povod, da je uvaženi američki etnolog Fr. Boas već od g. 1895. stao zabacivati evolucionističku »metodu« i raditi po načelima historijskog istraživanja. Njegovom zaslugom može se danas već govoriti o američkoj historijskoj školi u etnologiji. Međutim je u Njemačkoj sličan pokret počeo već g. 1887., a vođa mu je Fr. Ratzel. Njegov učenik L. Frobenius nastavi započeto djelo, ali ga doskora i napusti, a kod drugih diskreditira. G. 1905. objelodaniše Fr. Graebner i B. Ankermann u »Zeitschrift für Ethnologie« rezultate svojih istraživanja pojedinih kultura u Oceaniji (s Australijom) i u Africi. Te dvije radnje otvaraju »kulturno-historijsku školu« u njemačkoj etnologiji. U njima je historijska metoda sistematski i dosljedno provedena. Fr. Graebner publicirao je i monografiju »Methode der Ethnologie« (Heidelberg 1911.), gdje u uvodu (str. 6.) kaže: »Wer jedenfalls, wie ich, von der europäischen Geschichte... her zur Völkerkunde kam, den musste vor allem die Unmethodik, man könnte schärfer sagen Disziplinlosigkeit der jungen Wissenschaft erschrecken...« Gorka doduše pilula za evolucioniste, ali su je morali da progutaju. Vlastita lingvistička otkrića dovedoše P. W. Schmidta u novo kolo i učiniše ga samostalnim protagonistom historijske metode. Po njoj doskora je istražio pojedine kulture Južne Amerike, a rezultate objelodanio g. 1913. u spomenutom časopisu. Od tog vremena sve što danas ne prestaje P. W. Schmidt zastupati i utvrđivati »kulturno-historijsku metodu« stvarnim kritikama i metodičkim istraživanjem bilo pojedinih krajeva bilo pojedinih pitanja. ○

tome svjedoče njegove monografije, napose III. svezak djela »Der Mensch aller Zeiten«, i internacionalni časopis za etnologiju i lingvistiku »Anthropos«, što ga sam uređuje. A svuda mu pruža izdašnu pomoć njegovo stručno lingvističko znanje i samostalan rad na tom području (isp. n. pr. njegova novija otkrića u djelu »Die Gliederung der australischen Sprachen«, Wien 1919., napose str. 8.—22. i 218.—287.).

Iza god. 1905. počеше otvoreno simpatizirati s novom strujom tri engleska etnologa, i to specialiste za stanovita područja: N. Thomas, W. Rivers i A. Haddon, a doskora i uvaženi švedski etnolog E. von Nordenskiöld. U najnovije doba miču se i Francezi, koji su za volju antropologije i prehistorije neko vrijeme uopće zapustili etnologiju. Do rata držali su se Rusi od cijelog pokreta po strani, a što se kasnije dogodilo, zasada još ne znam. Ako pak apstrahiramo Ruse, onda možemo reći, da u Americi i Evropi nema danas sigurno nijednog uvaženog etnologa, koji ne bi ili bio otvoreni pristaša kulturno-historijske metode ili barem djelomično po njoj radio. Tako postoji između američke i njemačke škole neka razlika. Njemačka škola traži, da se veze u prostoru slijede bez obzira na distanciju. Amerikancima to ne ide u glavu (isp. *Anthropos*, XIV.—XV. str. 546. ss. i XVI.—XVII. 487. ss.). Ali taj strah pred prostorom i vremenom nije opravdan, kad je lingvistika već prebrodila najveće distancije, kako smo vidjeli, i kad ima objektivnih i sigurnih kriterija za svaku vezu u prostoru, kako ćemo sada čuti.

3. Dva su glavna kriterija **za veze u prostoru**, a upotrebljavaju se općenito u povijesti, kadgod zataje pisani spomenici, napose u povijesti umjetnosti i u literarnoj kritici, nadalje u prehistoriji i u lingvistici. To su kriterij forme i kriterij kvantiteta. Kriterij forme imamo onda, kad se dva (ili više) oblika istog kulturnog elementa (dva luka, dvije kuće, dva mita i t. d.) podudaraju u takovim osebinama, koje ne proizlaze nužno niti iz naravi dotičnog elementa niti — kod elemenata materijalne kulture — iz materijala, iz kojega je načinjen (Graebner, *Methode der Ethnologie*, str. 98., 108., 116.—117.). To znači: gdje postoje ovakve sukladnosti tu valja zaključiti na genetičku vezu u prostoru, odnosno da je dotični kulturni oblik samo na jednom mjestu originalno na-

stao, a onda prijenosom ili oponašanjem došao i na druga mjesta. Klasičan je primjer, što ga je Fr. Ratzel g. 1887. iznio: lukovi stanovitih predjela Melanezije i Afrike pokazuju nesamo isti određeni prerez, nego imaju i pleteno prstenje, koje pri drži tetivu, a ova je iz rotanga — sve osobine, koje ne iziskuje niti narav luka niti njegov materijal. Međutim valja priznati, da u samom kriteriju forme može da se uplete i subjektivno suđenje. Zato ga mora da kontroliše i potkrijepi, pogotovo za velike distancije i kriterij kvantiteta. Ovaj imamo onda, kad se spomenute akcidentalne sukladnosti nađu na oblicima raznih kulturnih elemenata (i na lukovima i na kućama i na mitima i t. d.). Tako je L. Frobenius utvrdio otkriće Fr. Ratzela, time, što je ustanovio akcidentalnu sukladnost t. j. srodnost i na štitovima, kućama, odijelu, glazbalima, socijalnim uredbama i t. d. Tu je dakle isključen slučaj ili »Elementargedanke«. A snaga kriterija kvantiteta nije samo u pukom umnažanju kriterija forme, nego napose u tome, što zajedno dolaze u sukladnim oblicima takovi kulturni elementi, koji su posve neovisni jedan od drugoga, kao n. pr. oblici štita i kuće, ili kuće i bubnja, ili bubnja i matrijarhata i t. d. To zove P. W. Schmidt (*Der Mensch aller Zeiten*, III. B. str. 70.): kriterij forme u kriteriju kvantiteta. Nadalje kriterij kvantiteta je od velike važnosti u događaju, kad su se dvije različite kulture sasvim pomiješale (ili je jedna postala gospodarem situacije, a druga se sačuvala tek u rudimentima, u rastepenim ostacima), pa se u stalnoj zajednici nađu određeni oblici raznih kulturnih elemenata, dok na istom području dolaze i više ili manje oprečni oblici istih elemenata. Evo primjera iz sjeverne Azije. Tu je veoma raširen šamanizam (magija pomoću pređa i duhova). U šamanskim pak haljinama, žrtvama, ceremonijama i formularima zaklinjanja dolaze do sigurnog izražaja: lunarna mitologija, matrijarhat, stočarstvo krave ili uopće rogatog blaga, donekle i poljodjelstvo, nadalje kovačko umjeće, maske i krvoločnost (krvne žrtve, kanibalizam, ubijanje starih roditelja i t. d.). Ali na istom području dolaze isti kulturni elementi i u skroz oprečnim oblicima: štovanje Neba kao Najvišeg Bića bez ikakve mitološke primjese, strogi patrijarhat i veliko poštovanje starosti, stočarstvo konja i nekrvne žrtve, koje se sastoje od kobilinog mlijeka i posvećivanja ili »pranja«

živih konja, a kod kojih šamani ne smiju biti niti prisutni. Sve to dokazuje, da su se u sjevernoj Aziji pomiješale dvije različite kulture.

Za genetičke veze u velikim distancijama, napose između raznih kontinenata, ima i dva pomoćna kriterija. To je kriterij kontinuiteta ili kulturnog mosta, t. j. enklavi, koji leže rasijani na prostoru, kojim su danas rastavljena područja srodnih kultura. Takovi enklavi, rasijani po cijeloj Južnoj Aziji i sjevernoj Africi, spajaju melanezijsko i afričko područje kulturâ, kojih je srodnost ustanovio L. Frobenius. Zatim je kriterij porasta srodnosti, koji imamo onda, kad formalne i kvantitativne sukladnosti bivaju to jače i brojnije, što se više približavamo glavnim područjima (rastavljenih) srodnih kultura. Napokon za utvrđivanje genetičkih veza, u većim i manjim distancijama, pružaju etnologiji veliku pomoć lingvistika, antropologija i prehistorija pojedinih krajeva zemlje. Tako n. pr. sve tri discipline potvrđuju, da su se u sjevernoj Aziji pomiješale dvije različite kulture, a osim toga antropologija i prehistorija upućuju na genetičku vezu šamanske matrijarhatske kulture s Kavkazijcima, odnosno s prednjoazijskom i srednjoevropskom neolitskom kulturom.

Pomoću spomenutih kriterija treba najprije ispitati pojedine krajeve zemlje, recimo kontinente ili veće dijelove pojedinih kontinenata. Kod toga valja po mogućnosti uistinu ići od naselja do naselja, od plemena do plemena i t. d., pa na taj način ustanoviti kulturne oblasti, t. j. veća ili manja, kontinuirana ili rastavljena područja homogenih i srodnih kultura. Posebnu pažnju treba posvetiti miješanim oblicima na granicama kulturnih oblasti, odnosno na područjima, gdje su se dvije kulturne oblasti (ili više njih) prekrile i izmiješale. Zbroj svih srodnih kulturnih oblasti na jednom kontinentu daje kulturni o k r u g (Kulturkreis) t. j. specifično određenu kulturu. Međutim valja imati na umu, da kod starih, posve rastepenih ili višestruko prekrivenih kultura i na periferiji područja ili uopće kod posve mladih kultura ne mogu ili ne moraju da budu svi tipični elementi zajedno ili jednako rašireni. To je važno, da se uzmognu ustanoviti granice pojedinih kulturnih okruga, odnosno pronaći ona područja, gdje se dva ili više njih sastaju i pokrivaju. Napokon se ispoređuju i vežu

srodni kulturni okruzi raznih kontinenata, pa tako dobivamo kulturne familije t. j. opće kulturne okruge.

Sada tek dolazi na red pitanje **relativne kronologije** pojedinih kultura. Treba opet početi sa pojedinim kontinentima. Kako već spomenuh, glavni putokaz imamo u geografskom položaju kulturnih okruga. Evo glavnih kriterija:

Sve mješavine, bilo na periferiji bilo unutar glavnog područja, uvijek su mlade od svojih komponenata.

Ako jedan kulturni okrug raskida drugi, onda je raskinuti na tom mjestu stariji.

Ako jedan kulturni okrug prekriva drugi tako, da ovaj postoji samo u izoliranim enklavama ili rasijanim ručmentima, onda je prekriveni na tom mjestu stariji.

Ako jedan kulturni okrug stoji dalje od ulaznih vrata u kontinent, onda je stariji od onoga, koji im stoji bliže. Taj kriterij osniva se na događaju, da su svi kontinenti među sobom povezani uskim trakom zemlje ili insularnim mostom, a prevozna sredstva primitivnih kultura ne dopuštaju drugoga puta.

Ako je jedan kulturni okrug stjeran na malena, nezdrava, opasna ili siromašna područja u zatvorenom gorju, uskim gorskim dolinama, prašumama, izoliranim otocima, močvarama ili pustinjama, onda je stariji od onoga, koji se proširio na prostranom okolnom području.

Kombinacijom svih kriterija dade se ustanoviti vremenski slijed kulturnih okruga pojedinih kontinenata. Poredbom pak relativne kronologije svih kontinenata može se doći do apsolutnog vremenskog slijeda. Tako će apsolutno najstariji kulturni okrug biti onaj, koji je u svim kontinentima najstariji. Od dva kulturna okruga apsolutno je stariji onaj, koji u svim kontinentima dolazi pred drugim, i tako redom za sve ostale.

Nakon svih ovih predradnja oko genetičkih veza u prostoru i vremenskog slijeda može se istom pristupiti k istraživanju vanjskih i unutarnjih uzroka, koji su djelovali na postanak i razvoj kulturnih oblika, i poduzeti historijsko-psihološku interpretaciju kulturnih elemenata, napose ustanoviti **smjer cijelog razvoja** kulture, dakle i religije. Kako se

vidi, to je tegotan i dugačak put, ali je objektivn, a to je glavno. Evolucioniste zamisliše si cijelu stvar odviše priprosto. Nadalje očito je, da hierologija ne može da dode do objektivnih rezultata bez etnologije, bez opće kulturne povijesti. Kriterij kvantiteta zahtijeva poznavanje cijele kulture. To isto traži i pojam kulturnog okruga, a bez njega ne može da se ustanovi relativna kronologija. Povrh svega religija je napose kod primitivnih naroda najuže povezana s ostalim elementima kulture, kako se daje razabrati iz navedenih primjera:

Po načelima kulturno-historijske metode dosada je točnije obrađena etnologija Oceanije s Australijom (Fr. Graebner), Afrike (B. Ankermann) i Južne Amerike (P. W. Schmidt). U krupnim crtama počeli su P. W. Schmidt i Fr. Graebner, uz pomoć djelomičnih predradnja drugih etnologa, slično istraživati kulture Sjeverne Amerike te Južne i Sjeverne Azije. Pogled P. W. Schmidta na kulturnu povijest Sjeverne Azije nastojao sam produbiti i proširiti u svojoj habilitacionoj radnji (koja će u svoje vrijeme biti objelodanjena). Suglasni rezultati omogućili su već pogled i na opću kulturnu povijest primitivnih naroda, a obradili su je dosada opet P. W. Schmidt (Der Mensch aller Zeiten, III. Bd.) i Fr. Graebner (Ethnologie, u »Die Kultur der Gegenwart«, III. Teil, 5. Abteilung, Leipzig 1923., str. 436. ss.). Prijegled te povijesti dao je prof. Dr. Barac u ovom časopisu (Bog. Smotra XI. br. 4. str. 373.—378. s tabelom općih kulturnih okruga).

Istom nakon svega toga rada moderne etnologije moglo se pomišljati na poredbu primitivnih kultura s prehistorijskim kulturnim slojevima. Prvi pokus potječe od P. W. Schmidta (l. c. str. 107.—111.). Dublju obradbu proveo je bečki prehistorik O. Menghin, koji se u tu svrhu bavio i etnologijom. Rezultate je izložio u više predavanja na stručnim zborovima, od kojih je jedno već tiskano (Semaine d'ethnol. relig. III. Sess., Comptes-rendu, str. 203.—218.), a jedno će izaći do skora u »Anthroposu«. Istraživanja O. Menghina očito pokazuju, da prehistorijski kulturni slojevi ni u čemu ne pobijaju etnološke kulturne okruge, nego naprotiv da ih u glavnom direktno potvrđuju, što je od najveće važnosti i za opstojnost i za vremenski slijed primitivnih kultura. I to je priopćio prof. Dr.

Etnologija		Prehistorija	
I. Prakultura	Kulturni okruzi	Nazivi prehistorij. nalaza i kultura prema mjestima nalazišta	Stari Paleolitik
	A. Pigmejski C. Bumeranški B. Tasmanski (A+) B+C	Préhelléen (?) i dio starijeg Capsiena Chelléen i stariji A. heuléen Prémoustérien (Krapina) Mladi Acheuléen, Levallois, La Micoque i Moustérien	
II. Primarne kulture	D. Totemistički lovački E. Matrijarhatski vrtljarski F. Nomadski stočarski	Aurignacien Capsien Protosolutréen	Mladi Paleolitik ili Arheolitik
	G. Totemistički vrtljarski	Solutréen Magdalénien (Azilien i Maglemose)	
III. Sekundarne kulture	H. Matrijarhatski ratarski I. Polinezijski sudanski	Campignien, Kjökkenmøddingen, (Arktička kultura)	} Raniji neolitik ili Epiarheolitik
	Matrijarhatski ratarski + (azijski) nomadski stočarski	Starija Srednja evropska, Prednja azijska, Hamitolibijska i Nordijska	
IV. Tercijarne ili protohistorijske kulture		Mlada Srednja evropska. Proširena Nordijska	} Kasni neolitik (bakar)
		Arijsko prodiranje u južnu Evropu. Čisto arijska kultura u Evropi.	
V. Historijske kulture		U sjevernoj Africi i Prednjoj Aziji već historijsko doba (Egipat, Sumer, Akad, Elam). Nacionalne kulture.	Brončano doba

Barac u ovom časopisu (l. c. str. 383.—386. s poredbenom tabelom).¹

Napokon izradba sastava i slijeda etnoloških kultura te njihova temeljna sukladnost s prehistorijskim kulturama omogućuju direktan spoj dokumentarne historije s etnologijom i prehistorijom. Tako danas gledamo pred sobom već glavne konture svcepće kulturne povijesti, a po tom i pragmatičke povijesti religijskog fakta. Drugom zgodom ću pokazati, što to znači za hierologiju, napose s obzirom na najstariju religiju, do koje može doprijeti profana znanost.

¹ Bilješka prof. dra F. Barca: Kako je prijedlog na poredbenoj tabeli nejasan (str. 384.), makar ga tumači dodani ondje tekst (str. 385.), donosim ga ponovno, da ne bude zabune: